

**НАУКОВО-АКАДЕМІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ
ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

У статті досліджено науково-академічний дискурс, виділено основні розбіжності, які виникають у трактуванні понять «дискурс» і «мовлення». Встановлено, що відмінні риси кожного типу дискурсу залежать, передусім, від його соціального призначення, а також від тієї комбінації мовних функцій, яка переважає в акті комунікації.

Ключові слова: *етикетний мовленнєвий стереотип, фатичний дискурсивний акт, організуючий дискурсивний акт, інформативний дискурсивний акт, спонукальний дискурсивний акт, оцінний дискурсивний акт.*

Пожвавлення інтересу до вивчення мовлення на тлі широкого суспільного контексту покликала до життя появу такого поняття, як дискурс. В історії лінгвістики терміни «текст» і «дискурс» відповідають двом напрямам вивчення мовленнєвої взаємодії – лінгвістиці тексту та дискурс-аналізу. У теоретичних дослідженнях із цієї проблеми зазначено, що обидва напрями розглядаються інколи як ідентичні, інколи як протилежні, а подекуди і як не співвідносні.

Метою статті є аналіз сутності поняття «дискурс» та здійснення його диференціації, аналіз співвідношення понять «текст» і «дискурс».

Інтерес до аналізу тексту виник ще в давні часи, коли більше двох тисячоліть тому сформувалася класична риторика як мистецтво правильної мови. Виокремлення лінгвістики тексту як самостійної галузі мовознавства відбулося у 60-ті роки ХХ століття. На той час зарубіжні та вітчизняні дослідники почали використовувати термін «дискурс», який часто ототожнювався з текстом або перетинався з його значенням. Однією із причин такого ототожнення була відсутність у деяких європейських мовах відповідного франко-англійському «*discourse*» слова, тому воно замінювалося

терміном «*text*». Згодом під впливом теорії мовленнєвих актів ці поняття почали розмежовувати. Аналіз дискурсу отримав функціональне спрямування. Однак і сьогодні деякі науковці, керуючись думкою про те, що обидва поняття є органічно пов'язаними та перебувають у причинно-наслідкових відносинах, вводять поняття «дискурс-текст», у межах якого дискурс – це процес мовленнєвого мислення, а текст – результат чи продукт цього процесу.

Ми вважаємо доведеним, що поняття «дискурс» є ширшим за «текст» і включає, окрім нього, ще й низку екстралінгвальних чинників, а тому дослідження тексту є частиною дискурсивних студій. Сьогодні говорять про «приналежність» того чи іншого тексту до корпусу текстів певної дискурсивної різновидності, опосередкованої сферою комунікації. Отже, текст є одним із основних, але не єдиним елементом у складній ситуації комунікативного процесу.

Розбіжності виникають і у трактуванні понять «дискурс» і «мовлення», адже мовлення має два значення: *процес говоріння/письма* (мовленнєва діяльність) – шлях від мовних повідомлень (текстів) до свідомості, який починається з аналізу структури, що перетворюється, виокремлення із неї елементів, необхідних для породження нової структури, і завершується синтезом нової структури зі знайдених елементів, і *результат говоріння/письма* (вербальні твори, які фіксуються в пам'яті або на письмі) – шлях від свідомості до вербального повідомлення (тексту), тобто від активізованих елементів свідомості до окремих подій та положень, від подій і положень до більш складних пропозицій і мовленнєвих структур, від глибинних семантико-синтаксичних структур до поверхневих речень. Послідовне здійснення цього ланцюжка дій з урахуванням, перш за все, інтенцій адресата зумовлює створення різних типів мовлення. Термін «дискурс» використовується на позначення різних видів мовлення і мовленнєвих творів, які осмислюються у сукупності з мовними та немовними чинниками. Загалом можна погодитись з думкою про те, що головна відмінність між поняттями «дискурс» і «мовлення» лежить у площині «соціальне – індивідуальне». Для дискурсу властиві типові

ситуації спілкування з нормативно закріпленою послідовністю мовленнєвих актів (так звані інституційні форми спілкування: педагогічний, терапевтичний, діловий, політичний різновиди дискурсу тощо). Найважливішою ж ознакою мовлення виступає його індивідуальний характер, оскільки процесу мовлення притаманні певний підбір лексичних засобів, темп, тривалість, темброві особливості, міра гучності, артикуляційна чіткість, акценти тощо. «Дискурс» – це мовлення у контексті соціальної та розумової діяльності.

У межах інтегрованого когнітивно-дискурсивного підходу з урахуванням ментальних основ продукування і функціонування мовлення Ю. Васейко та Н.Цьолик дискурс тлумачать як розумово-комунікативну діяльність, яка відбувається у широкому соціокультурному контексті та є сукупністю процесу і результату, характеризується континуальністю і діалогічністю [1, с. 708].

Комунікативні інтенції, соціально-рольові та комунікативно-рольові характеристики, соціально-психологічні риси суб'єктів комунікації визначають функціонально-структурну та змістову специфіку дискурсу, який, з одного боку, звернений до зовнішньої ситуації комунікації, а з іншого – до когнітивної, ментальної сфери комунікантів.

М. Матковська визначає дискурс як повідомлення, інформацію чи виклад матеріалу з ознаками когерентності та когезії, в яких простежується змістова, тематична та монорепрезентативна єдність відповідних структурних компонентів, поданих у письмовій чи усній формі на основі одного, кількох або багатьох речень, між якими наявний контактний чи дистантний зв'язок на лінгвістичному (лінгвальному) та екстралінгвістичному (екстралінгвальному) рівнях [2, с. 587].

З.В. Шевченко у своєму дослідженні у межах комунікативно-прагматичного підходу під дискурсом розуміє процес і результат мовленнєвої взаємодії, який визначається ознаками когезії та когерентності, а також узагальнений тип спілкування у певній комунікативній ситуації. Дискурс характеризує комунікативний процес, який приводить до утворення певної

формальної структури – тексту. Поняття «дискурс» у широкому розумінні вживаємо синонімічно до понять «комунікація» і «спілкування» [3, с. 260]..

У нашому дослідженні ми послуговуємося типологією І.Є. Шпенюк, згідно з якою два основні напрями групування дискурсів автор називає соціо- та прагмалінгвістичним [4, с. 190]. У межах першого виділено персональний (індивідуально-орієнтований) та інституційний (статусно-орієнтований) типи дискурсу. У першому випадку адресант виступає як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу, а у другому – як представник певного соціального інституту. Персональний тип дискурсу поділяється на побутове та буттєве спілкування. На відміну від побутового, основною метою якого є задоволення практичних потреб того, хто говорить, буттєвий дискурс представлений творами художньої літератури та має на меті самовираження мовця. Реалізація обох типів дискурсу може відбуватися у різноманітних комунікативних ситуаціях. Основними критеріями для виділення інституційних типів дискурсу є цілі та учасники комунікації. Відповідно до цих критеріїв, дослідник виокремлює політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний і масово-інформаційний інституційні типи дискурсу.

У межах прагмалінгвістичного підходу висвітлюють спосіб спілкування у найширшому розумінні. Тут І.Є. Шпенюк протиставляє серйозне – несерйозне (ігрове, гумористичне), ритуальне – неритуальне, інформативне – фасцинативне, фатичне – нефатичне та пряме – непряме спілкування. Певні характеристики типів дискурсу, які виділяють на цій основі, часто взаємоперетинаються. Неритуальне спілкування може містити інформування, фасцинативний обмін текстами, фатичну і нефатичну складові. Ці параметри спілкування є своєрідними ключами і тональностями дискурсу, які доповнюють та уточнюють ті типи дискурсу, які постають на соціолінгвістичній основі. Так, елементи ритуального дискурсу присутні майже

у будь-якому із типів дискурсу – і у побутовому (наприклад, сімейні ритуали), і в інституційному (наприклад, церковна служба, привітання) [5, с. 15-16].

Таким чином, типи дискурсу виступають комунікативно-прагматичними зразками мовленнєвої діяльності у певній соціальній сфері, тобто вони представляють свої власні сфери спілкування, які характеризуються набором деяких взаємозумовлених перемінних складових, до яких належать соціальні норми і конвенції, ситуативний контекст, соціальні відносини і ролі мовців, ступінь знайомства співрозмовників, склад учасників комунікації, рівень формальності та ін. Можна стверджувати, що відмінні риси кожного типу дискурсу залежать, передусім, від його соціального призначення, а також від тієї комбінації мовних функцій, яка переважає в акті комунікації, а отже, від сфери спілкування та від того, чи є метою спілкування повідомлення інформації, вираження емоцій, спонукання до виконання певних дій. Тип дискурсу, у свою чергу, завжди впливає на особливості процесу комунікації між адресантом та адресатом і, як результат, визначає специфіку використання мовних одиниць.

Список використаних джерел:

1. Васейко Ю., Цьолик Н Специфіка перекладу прикладів у наукових текстах лінгвістичного характеру. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Філологічні науки.* 2019. Вип. 175. С. 706-710.

2. Матковська М. Лінгвістичні особливості стратегії ухиляння в англомовній комунікативній культурі. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Філологічні науки.* 2019. Вип. 175. С. 585-589.

3. Шевченко З.В. Лінгвістичний поворот і проблема множинної соціальної ідентичності. *Мультиверсум. Філософський альманах.* 2019. Вип. 1-2. С. 251-264.

4. Шпенюк І.Є. Етикетні мовленнєві стереотипи у дискурсивних актах науково-академічного дискурсу. *Лінгвістика XXI століття*. 2016. С. 189-198.

5. Шпенюк І.Є. Етикетні мовленнєві стереотипи Американського науково-академічного дискурсу: *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»*. Київ, 2017. 22 с.